

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 2^{ΑΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 1978

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΜΙΧΑΗΛ ΣΤΑΣΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΜΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΓΡΗΓ. ΚΑΣΙΜΑΤΗ

ΕΞ ΑΦΟΡΜΗΣ ΕΝΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΟΥ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ
ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ Κ. DENIS DE ROUGEMONT

Ἄφορμὴ στὸν σημερινό μου λόγο ἀποτελεῖ ἡ πρόσφατη ἔκδοση τοῦ νέου βιβλίου τοῦ ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας μας, κ. Denis de Rougemont, L' Avenir est Notre Affaire.

Εἶναι, ὁμως, τὸ βιβλίο τοῦ συναδέλφου ἀπλῆ ἀφορμὴ. Δὲν πρόκειται νὰ κάμω παρουσιάσή του, οὔτε περίληψη τοῦ περιεχομένου του. Ἐπειδὴ τὸ βιβλίο, γραμμένο μὲ τὴν ἐμβριθία μὰ καὶ μὲ τὴ γλαφυρότητα ποὺ διακρίνει ὅλα του τὰ ἔργα, ἀναφέρεται σὲ θέματα γιὰ τὰ ὁποῖα ἀπασχόλησα ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν τὴν Ἀκαδημία, καὶ χαράσσει καὶ κατευθύνσεις ποὺ ἄλλες μὲν μὲ βρίσκουν σύμφωνο ἀπολύτως, γιὰ ἄλλες ὁμως διατηρῶ μερικὲς ἀμφιβολίες, ἔχω τὴν πρόθεση νὰ ἐξετάσω, μὲ μεγάλη ὁμως συντομία, τὸ θέμα ποὺ ὁ φίλος συναδελφος πραγματεύεται σὲ τετρακόσιες περίπου πυκνοτυπωμένες σελίδες, καὶ νὰ ἐπιχειρήσω νὰ καταλήξω σὲ δικὰ μου συμπεράσματα.

Τὸ πρόβλημα τοῦ καλπάζοντος ὑπερπληθυσμοῦ τῆς γῆς ξεπέρασε πιά ὅλες τὶς προβλέψεις ποὺ εἶχα ἀναφέρει ἀπὸ τὸ ἴδιο αὐτὸ βῆμα πρὸ ἑπτὰ ἐτῶν. Καὶ τὰ προγνωστικὰ τῆς Λέσχης τῆς Ρώμης ποὺ κατέληγε στὴν ὑπόδειξη τῆς ἀνακοπῆς τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως μέχρι τοῦ μηδενός, λόγω τῆς ἐξαντλήσεως τῶν ἀποθεμάτων καὶ τῶν προοπτικῶν τῶν μελλοντικῶν ἀποτελεσμάτων τῆς παραγωγῆς, μὲ τὴν τρομακτικὴ ἀύξηση τοῦ πληθυσμοῦ, εἶναι μόλις ὠχρὲς ἀνταύγειες τῆς δια-

γραφομένης πραγματικότητας. Ἡδη ἀπεδείχθη τρελλή αισιοδοξία ἢ ἐλπίδα τοῦ Συμβουλίου Πληθυσμοῦ τῶν Ἑνωμένων Ἐθνῶν τοῦ 1970, πὸν ἐλογάριαζε ὅτι ἡ κίνηση τοῦ πληθυσμοῦ σταθεροποιεῖται στὴν ἐξισορρόπηση τῆς οἰκογενείας μὲ δύο μόνο παιδιὰ πρὸς τοὺς θανάτους. Μὲ βάση τὴν ἐλπίδα αὐτή, ὁ πληθυσμὸς τῆς γῆς δὲν θὰ ξεπεροῦσε τὸ 2000 μ. Χ. τὰ 5,800 ἑκατομμύρια ψυχές. Ὁ ἐλπίζομενος ρυθμὸς ἐξισορροπήσεως ξεπεράστηκε κι ὅλας γιὰ τὴν Δύση, ὅπου ἦταν εὐλογώτερο νὰ ἐφαρμοσθῇ ἢ πρόγνωση τῆς οἰκογενείας μὲ δύο παιδιὰ, κατὰ 10 περίπου τοῖς ἑκατόν. Μὰ ὁ ὑπόλοιπος κόσμος; Ὑπολογίζεται — καὶ ἴσως καὶ ὁ ὑπολογισμὸς αὐτὸς ἀποδείχθῃ στὸ τέλος ὑπεραισιόδοξος — ὅτι ὁ τρίτος, ἄς τὸν ποῦμε ἔτσι προσωρινά, κόσμος θὰ ἔχει προκαλέσει μὲ τὴν ὑπεργεννητικότητά του μετὰ ἕναν αἰῶνα πληθυσμὸ στὴ γῆ 16 δισεκατομμυρίων ἀνθρώπων, δηλαδὴ τετραπλάσιο τοῦ σημερινοῦ. Εἰδικώτερα, ἡ Εὐρώπη θὰ εἶχε αὐξηση κατὰ 10 %, ὁ ὑπόλοιπος δυτικὸς κόσμος μαζὺ μὲ τὴν Ἰαπωνία κατὰ 40 % καὶ ὁ ἄλλος κόσμος θὰ εἶχε τριπλασιασθῇ! Καὶ αὐτὸ ὅταν συμβαίνει, ἡ Δύση μὲ τὴν τιθάσσευση τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ νὰ εἶναι πλουσιώτερη καὶ σὲ φυσικὰ πλεονεκτήματα μὰ καὶ σὲ τεχνικὲς δυνατότητες ἐκμεταλλεύσεώς τους — οἱ Ἑνωμένες Πολιτεῖες π. χ. διευθύνουν τὰ 40 % τῶν ἐνεργειακῶν δυνατοτήτων τοῦ κόσμου. Τοῦτο σημαίνει ὄχι πλέον οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη, μὰ ἀνάπτυξη τῆς δυστυχίας. Ἴσως τὰ μέτρα πὸν λαβαίνουν οἱ πλούσιες δυτικὲς χῶρες νὰ ὀδηγοῦν στὸν περιορισμὸ τῆς πείνας ἢ ἔστω καὶ τῆς πείνας στὶς φτωχὲς χῶρες, σύγχρονα ὅμως αὐξάνουν τὴ δυστυχία. Ὅσο λιγώτερο πεινᾷ ἕνας λαός, τόσο συνειδητοποιεῖ τὴ δυστυχία του. Καὶ μὴ ἐκπλαγῆτε γιὰτὶ μιλάω γιὰ τὸν δυτικὸν κόσμον, χωριστὰ ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, γιὰτὶ δὲν ἔχετε παρὰ νὰ κάμετε τὴ σύγκριση μεταξὺ τῆς δραματικῆς παρακμῆς τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πατρίδας μας μὲ τὴν τρομερὴ καὶ ἐπικίνδυνη πληθῶρα αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ μιᾶς γειτονικῆς χώρας — *nomina sunt odiosa* — γιὰ νὰ συλλάβετε τὸ πρόβλημα, πὸν ἔχω πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἄλλωστε, ἀναπτύξει, μιῶντας στὸν «Παρασσό», γιὰ τὸν Ἔρασμο σὲ ἀναφορὰ μὲ τὰ προβλήματα τοῦ καιροῦ μας.

Δὲν ἀξίζει νὰ ἀπασχοληθοῦμε μὲ τοὺς ποικίλους τρόπους καταπολεμήσεως τῆς ὑπεργεννητικότητος. Ὁ περισσότερο τῆς μόδας σήμερα, ὅπως ἄλλοτε τὸ κήρυγμα τῆς ἀγνότητος, πὸν κατάντησε πλέον σήμερα *sancta simplicitas*, δηλαδὴ ἀγνότητα τῶν πιστεύνοντων, σ' αὐτὸ εἶναι ἡ διάδοση καὶ ἡ διαφήμιση τῶν ἀντισυλληπτικῶν πὸν — ἄς σημειωθῇ παρεμπιπτόντως — δὲν ἔχει καμμία σημασία ἢ ἀποτελεσματὸς ἢ ἀπαγόρευσὸς καὶ γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἀκόμα μὲ τὸ δραματικὸ ἔλλειμμα πληθυσμοῦ πὸν ὑπαινίχθηκα, ἔλλειμμα πὸν θέτει ἐθνικὸ πρόβλημα, ὅπως καὶ ἡ καταδίωξη τῆς ἀκαταμάχητης πρακτικῆς τῆς διακοπῆς τῆς κνήσεως διὰ νὰ

μιλήσωμεν *eleganter*, όπως θά ἔλεγε ὁ ρωμαῖος νομοδιδάσκαλος. Μὰ οἱ τρόποι αὐτοὶ ἔχουν πολλές φορές ἀναπάντεχα ἀποτελέσματα, πέραν τῆς Εὐρώπης. Ἔτσι κατ' ἀρχὴν στὸν τρίτο κόσμο προκαλοῦν ἀντίδραση στὸ λαὸ μὰ καὶ στὴν ἔξουσία πὸν φοβᾶται τὴν μείωση τοῦ πληθυσμοῦ. Ἄλλοῦ, όπως στὴν Ἰνδία ὅπου βλέπει κανεὶς ἄφθονες τὶς διαφημίσεις γιὰ τὴν δωρεὰν παροχὴ ἀντισυλληπτικῶν χαπιῶν μὲ σκοπὸ τὴν μείωση τῆς γεννητικότητος, δὲν συνειδητοποιεῖται ἢ σημασία τοῦ πράγματος, παρὰ τὶς προσπάθειες τῆς ἐξουσίας. Εἶδα ὁ ἴδιος φτωχοὺς καὶ ἄσημους ἀνθρώπους — πένητες όπως θά ἔλέγαμε συμβατικά — νὰ ἀπευθύνονται στὰ εἰδικὰ γραφεῖα, ζητῶντας τὰ χάπια πὸν εἶδαν νὰ διαφημίζονται, γιὰ νὰ κάνουν κι ἄλλα παιδιά. . . . Ἄλλοῦ πάλι, ἡ ἀντίδραση ἰδίως κατὰ τῶν ἐκτρώσεων δὲν εἶναι μόνο θρησκευτική, όπως συμβαίνει μὲ τὸ Βατικανό, ἢ ἰδεολογική ὅταν π.χ. συνδέεται μὲ τὸ δόγμα τοῦ «δικαιώματος στὴ ζωὴ» μὰ καὶ ἐθνικιστική, ὅταν γίνεται ὅτι ὁ Gaston Bouthoul ἀποκάλεσε *L'infanticide differé*, μὲ τὴν σκέψη πὸς μὲ τὸν περιορισμὸ τῶν γεννήσεων μειώνεται ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατιωτῶν μιᾶς χώρας πὸν ἔτσι δὲν θά ἔχει, σὲ περίπτωσι πολέμου, ἀρκετὰ παιδιά γιὰ τὸν Μολώχ τῆς μάχης.

Ὁ Rougemont ἀναφέρει μερικὰ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα τῆς τύχης τῆς πολιτικῆς τοῦ περιορισμοῦ τῶν γεννήσεων. Φαίνεται ὅτι ἐκτὸς τῆς Κομμουνιστικῆς Κίνας, ὅπου ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἐπέτυχε — εὐτυχῶς —, παντοῦ ἄλλοῦ δὲν εἶχε καμμιά ἐπίδραση. Στὴν Βραζιλία π.χ. ἀπαγορεύεται κάθε προπαγάνδα ἀντισυλληπτικῶν, τὸ ποσοστὸν τῆς γεννητικότητος εἶναι σὲ μὲν τὶς πόλεις ἀσήμαντο, όπως 1,7 ἕως 1,9, ἐνῶ στὶς ὑποανάπτυκτες περιοχὲς τῆς χώρας εἶναι 3,4 ὡς 3,6.

Μιὰ μορφή τῆς τρομερῆς ἐξελίξεως τοῦ πληθυσμοῦ εἶναι καὶ τὸ ὄνειρο, πὸν ἀποτελοῦσε προφητεία μὰ καὶ προσπάθεια χαλιναγωγῆσεως τῶν πραγμάτων. Ἄναφέρομαι στὴν Οἰκουμενούπολη πὸν ὠραματίσθησαν τὸ 1969 δύο σπουδαῖοι ἄνθρωποι, ὁ Arnold Toynbee καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Δοξιάδης. Προβλέπανε καὶ οἱ δύο ὄραματιστὲς πὸς στὸ τέλος τοῦ 21ου αἰῶνα μιὰ ὑπερμεγέθης πόλη, ἢ ὅτι θά λεγότανε πόλη — ἡ Οἰκουμενούπολη, θά περιλάμβανε ὅλη τὴ γῆ. Ὁ Toynbee περιγράφοντας τὴν Οἰκουμενούπολη, ἔβλεπε ὅτι ἐκεῖ πὸν σήμερα εἶναι οἱ πόλεις, δηλαδὴ τὰ σκοτεινὰ καὶ μικρὰ σημεῖα τῆς γῆς πὸν κλέβουν τὸ ἔδαφος ἀπὸ τὰ δάση, θά εἶναι τὸ πράσινο καὶ ἀντίθετα ὅλη ἡ χώρα θά εἶναι πόλη ἢ πόλεις.

Σωστὰ ὁ Rougemont ἀναφερόμενος στὴν Οἰκουμενούπολη τὴν ὀνομάζει ἐφιάλτη. Γιατὶ κιόλας σήμερα οἱ μεγάλες πόλεις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κυβερνηθοῦν. Τὸ δόγμα τοῦ Ἀριστοτέλη, πὸν ἐχαρκτήριζε τὴν πόλη ὡς τὸ κέντρο ἑνὸς κύκλου μὲ ἀκτῖνα τὴν ἀπόστασι στὴν ὁποία φτάνει ἡ φωνὴ ἑνὸς πολίτη πὸν κραυγάζει

στην Ἀγορά, ἔχει ἐγκαταλειφθῆ στην ἐποχή μας. Αὐτός εἶναι καὶ ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο, σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία τοῦ *J. J. Rousseau*, καὶ στὸ *contrat social* του μὰ καὶ στὸ περίφημο μῆνυμά του στοὺς Πολωνοὺς πατριῶτες, ἡ δημοκρατία εἶναι δυνατὴ μόνο μὲ τὴν ἄμεση συμμετοχὴ ὅλου τοῦ λαοῦ, ἀπὸ τὴν ὁποία βγαίνει καὶ ἡ πρακτικὴ τοῦ δημοψηφίσματος στὴν κατ' ἐξοχὴν ρουσεϊκὴ παραδοσιακὴ χώρα, τὴν Ἑλβετία. Βέβαια, καταλήξαμε μὲ τὴν διόγκωση τῶν πολιτειῶν, δηλαδὴ τῶν κρατῶν, ἔστω καὶ ἂν δὲν εἶναι Οἰκουμενουπόλεις ἢ Μητροπόλεις, στὴν ἀποψη πὼς ἡ δημοκρατία εἶναι πολίτευμα ἀριστοκρατικὸ — καὶ τὸ ἔχω κι ἐγὼ ὑποστηρίξει στὰ βιβλία μου καὶ ἀπὸ τὸ βῆμα αὐτό, σὲ καιροὺς μάλιστα χαλεποὺς — μὰ καὶ ἡ ἀριστοκρατικὴ συγκρότηση τῆς δημοκρατίας εἶναι ζήτημα ἂν ἀποδείχθηκε στὴν πράξη δυνατὴ, ὅταν μάλιστα λογαριαστέι πὼς ἡ ὅλη κατασκευὴ τῶν θεσμῶν στὶς σύγχρονες πολιτεῖες δείχνουν μιὰ ἐξάρτηση τῶν πάντων ἀπὸ μιὰ δῆθεν ἀριστοκρατικὴ — μὲ τὴ σύγχρονη προπαγανδιστικὴ ὀρολογία, «ἐλιτίστικη» (κατὰ παρεξήγηση τῆς ἔννοιας τῆς *Élite* καθιέρωση τῶν φορέων τῆς ἐξουσίας, δηλαδὴ ἀπὸ *a priori* κατασκευαζόμενα κόμματα, εἴτε ἀρχηγικά, ὅπως σὲ μᾶς, εἴτε παραδοσιακά, ὅπως ἄλλοῦ. Φαντασθῆτε ὅτι ἓνα Ὑλλανδικὸ κόμμα λέγεται — καὶ λέγεται σωστά — «τῶν ἱστορικῶν χριστιανῶν». Ἐλάχιστες εἶναι οἱ μικρές, ἄλλωστε, παρεκκλίσεις ἀπὸ τὸν κανόνα ποὺ κάνει τὰ σύγχρονα πολιτεύματα «λόγω μὲν δημοκρατίες, ἔργω δὲ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς (ἢ τῶν πρώτων ἀνδρῶν ἀρχή), ἵνα κατὰ Θουκυδίδη λαλήσωμεν.

Μιὰ τέτοια παρέκκλιση ποὺ δημιουργεῖ ἄλλα προβλήματα, δηλαδὴ ἀποδεικνύει τὶς δυσκολίες τῆς λειτουργίας τῆς δημοκρατίας, ὡς ἰσορροπίας τῶν δυνάμεων, παρέκκλιση ποὺ δυστυχῶς — καὶ ἄδικα — δὲν ἐπῆρε καὶ τὸ δικό μας προπέρσονο Σύνταγμα εἶναι ἡ ἄμεση ἐκλογή τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας ἀπὸ τὸ Λαό. Παρέκκλιση ἐπίσης — ποὺ καὶ αὐτὴν δυστυχῶς τὴν ἀπόφυγε τὸ Σύνταγμά μας — ἓνας ἄλλος ἐξισοροπητικὸς παράγων, ποὺ ὅμως τὰ κόμματα τὸν ἐχθρεύονται στὶς χώρες χωρὶς παράδοση, ἰδιαίτερα ἂν δὲν ὑπάρχει ἄμεση ἐκλογή τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους, εἶναι ἡ ὑπαρξὴ δεύτερης Βουλῆς, ποὺ μὲ ἄλλη ἀφετηρία συγκροτήσεως θὰ ἐχαλιναγωγούσε τὶς ἀκρότητες τοῦ οἰονεῖ, κατὰ *Rousseau*, δημοκρατικοῦ πολιτεύματος ποὺ ὅλοι, οὐδὲ τῶν ὀλοκληρωτικῶν καθεστώτων ἄλλωστε ἐξαιρουμένων — διακηρύσσουν ὅτι ἐφαρμόζουν. Ἡ δεύτερη Βουλὴ θὰ ἐπέτρεπε καὶ ὁμαλότερη ἀπὸ τὴ σημερινή, σὲ σύνθεση μαζὺ μὲ τὴν πρώτη βουλή, καὶ σταθερώτερη ἐκλογή Προέδρου Δημοκρατίας.

Τὸ ἄλλο μειονέκτημα τοῦ σύγχρονου κόσμου παράλληλο μὲν, μὰ ὄχι ταυτόσημο μὲ τὸ πρόβλημα τῆς πληθυσμιακῆς ἐκκορήξεως ποὺ ὀδηγεῖ στὴν συγκέντρωση

στις πόλεις, είναι και τὸ μεγάλο θέμα τῆς καταστροφῆς τοῦ περιβάλλοντος ποὺ ὀδηγεῖ στὴν ἀποσύνθεση τοῦ πολιτισμοῦ μας.

Σωστὰ ὁ Rougemont τονίζει ὅτι μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ φωτεινὲς σελίδες τοῦ «Κεφαλαίου» τοῦ Καρόλου Μάρξ εἶναι ἐκεῖνη ποὺ διαπιστώνει ἢ μᾶλλον προβλέπει τὸ συνδυασμὸ τῆς καταπτώσεως ἢ ἀλλοτριώσεως τοῦ ἀνθρώπου στὶς πόλεις μὲ τὴν παρακμὴ τῆς γῆς, ἐξ αἰτίας τῆς μόλυνσεως τῆς ἀτμοσφαιρας καὶ τῆς καταστροφῆς μὴ ἀνανεώσιμου πλούτου. Κάτι δηλαδὴ ποὺ θυμίζει τὸν νόμο τῆς φθινοῦσης ἀποδόσεως τῆς γῆς τοῦ Ricardo, τοῦ ὁποῦ μόνο οἱ ὑστερογενεῖς φανατισμοὶ δὲν δέχονται ὅτι διάδοχος εἰς τὴν οἰκονομικὴ ἐπιστήμη εἶναι ὁ Μάρξ.

«Κάθε πρόοδος στὴν καπιταλιστικὴ γεωργία εἶναι πρόοδος ὄχι μόνο στὴν τέχνη τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἐργαζομένων, μὰ ἀκόμα καὶ πρόοδος στὴν ἀποπτύχωση τοῦ ἐδάφους. Κάθε πρόοδος στὴν τέχνη τῆς ἀξίσεως τῆς ἀποδόσεως τῆς γῆς βραχυχρόνια, εἶναι καὶ πρόοδος στὴν καταστροφή τῶν πάγιων πηγῶν τῆς παραγωγικότητος, μακροπρόθεσμα. Ὅσο μιὰ μεγάλη χώρα ὅπως π. χ. οἱ Ἑνωμένες Πολιτεῖες τῆς Βορείου Ἀμερικῆς ἀναπτύσσεται μὲ βάση τὴ μεγάλη βιομηχανία, τόσο περισσότερο ἀναπτύσσεται καὶ ἡ διαδικασία τῆς καταστροφῆς αὐτῆς».

«Οἱ δύο πηγὲς ἀπὸ τὶς ὁποῖες παράγεται ὁ πλοῦτος εἶναι ἡ γῆ καὶ ὁ ἐργάτης». Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ ἔγραφε ὁ Μάρξ πρὶν ἀπὸ τὶς τρομακτικὲς προόδους τῆς σύγχρονης τεχνολογίας.

Τὸ βιβλίον τοῦ Rougemont εἶναι ὠκεανὸς γνώσεων καὶ παναπτύξεων. Τὶς προσπερνῶ ὅμως γιατί δὲν κάνω περιγραφή τοῦ πλούτου του. Ἀπὸ τὴν τρομερὰ διεισδυτικὴ ἀνάλυση τῆς ἔννοιας τοῦ παρόντος στὴν ὁποία καταλήγει γιὰ νὰ πείσει τὸν ἀναγνώστη ὅτι ὅλες οἱ προβλέψεις τῶν στοχαστῶν ἀπὸ τοῦ Μάρξ ποὺ συμπίπτει μὲ τὶς ἀπόψεις τῶν καπιταλιστῶν, ὡς τὸν Wells καὶ τὸν Oswald Spengler καὶ τὸν Bertrand De Jouvenel καὶ τὸν Berger καὶ τοὺς σύγχρονους μελλοντολόγους ποὺ κατάληξαν εἰς τοὺς Meadows καὶ τὴ Λέσχη τῆς Ρώμης, γιὰ τὰ μηνύματα τῆς ὁποίας ἔχω μιλήσει κι ἄλλοτε ἀπὸ τὸ βῆμα τῆς Ἀκαδημίας, πάντοτε ὁ σκεπτόμενος ἄνθρωπος, πολλὰ φορὲς καὶ ὁ μὴ σκεπτόμενος, ἐστάθη ἀνήσυχος μπροστὰ στὸ μέλλον ποὺ διαισθάνεται ἢ ποὺ φοβάται. Ὅλοι ξέρουμε τὸν πανικὸ ποὺ ἐκνυρίαρχησε στὸ χριστιανικὸ κόσμον στὴν Εὐρώπη γύρω ἀπὸ τὴ συμπλήρωση τῆς πρώτης χιλιετηρίδας μετὰ Χριστόν. Καὶ ὅλοι καταλαβαίνουμε πὺς τὸ μέλλον εἶναι καὶ ποὺ δημιουργεῖ προβλήματα. Προβλήματα ποὺ ἄλλοι τὰ ἀντιμετωπίζουν μὲ αἰσιοδοξία καὶ ἄλλοι μὲ ἀπαισιοδοξία. Κατὰ βάση, οἱ μὲν ματεριαλισταί, καὶ μὲ αὐτὸν τὸν ὄρο ἄς ἐννοήσουμε σχηματικὰ ἐκείνους ποὺ εἶτε ἀπὸ ἀμάθεια, εἶτε ἀπὸ συνήθεια, εἶτε ἀπὸ φανατισμὸ ἰδεολογικὸ ἢ ἀπὸ ἀπορροφήση ἀπὸ ἐπιστημονικὴ φαντασμαγορία, πιστεύουν ὅτι τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὰ οἰκονομικὰ προβλή-

ματα και όταν αυτά τα οικονομικά προβλήματα λυθούν προς την μίαν κατεύθυνση ή την άλλη, προς την συντήρηση ή την επανάσταση, τα άλλα προβλήματα της επιβιώσεως του ανθρώπου και του πολιτισμού του, δεν παρουσιάζουν δυσκολίες. Οί άλλοι όμως, οί άπαισιόδοξοι, είτε και αυτοί από φανατισμό ιδεολογικό είτε από βαθύτερη στοχαστική ανάλυση της έντελέχειας της εξέλιξεως βλέπουν ότι το μέλλον δεν μπορεί να αφεθῆ στην τύχη. Τύχη δὲ εἶναι και ἡ ράθυμη αντιμετώπιση και τοῦ οικονομικοῦ μὰ και τοῦ πολιτιστικοῦ προβλήματος. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τοποθετεῖται, νομίζω, γιατί ἡ κατασκευή αὐτῆ εἶναι δική μου, και ἡ κραυγὴ τοῦ Rougemont : Τὸ μέλλον εἶναι δική μας ὑπόθεση. Δηλαδή ὑπόθεση τοῦ ἀνθρώπου πὸν πρέπει νὰ ἀνακατατάξει ἀπὸ τὰ βάρθρα τὶς ἀξίες και τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς του. Ἄς προσπαθήσουμε νὰ ὀλοκληρώσουμε τὸ κομμάτι αὐτὸ τῶν ἀναπτύξεων τοῦ Rougemont πὸν εἶναι και τὸ πιὸ κατ' ἐμὲ ἀμφιβαλλόμενο.

Κατὰ τὴν ἀνάλυση τοῦ Rougemont τρεῖς μεγάλες ὑποθέσεις φαίνονται συμβολικὲς τῆς ἐποχῆς πὸν μπήκαμε στὸ τελευταῖο τρίτο τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα. Στὸν ὕλικὸ τομέα, ἡ Οἰκονομία στὸν τομέα τῆς φύσεως, ἡ Οἰκολογία και στὸν τομέα τοῦ πνεύματος και ὁ Οἰκομενισμός. Καὶ οἱ τρεῖς αὐτοὶ ὄροι πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἴδια ἑλληνικὴ λέξη. Ἐπὸ τὸν οἰκο συντιθέμενη μὲ τὸν νόμο, τὸν ἐσωτερικὸ ὄργανισμὸ τοῦ οἴκου, στὴν οἰκονομία, μὲ τὸν λόγον, δηλαδή τὴν ἄρμονία τῆς φύσεως, τοῦ οἴκου τοῦ ἀνθρώπου στὴν οἰκολογία (πὸν στὴν ἀρχὴ ὅταν χρησιμοποιήθηκε ἡ λέξη στὴν Ἄμερικὴ εἶχε σχέση μὲ τὸ ἦθος) και στὴν ἐνότητα τῶν ὄντων στὸν οἰκομενισμὸ, πὸν βγαίνει ἀπὸ τὴν «οἰκουμένη γῆ».

Και στίς τρεῖς αὐτὲς ἐκδηλώσεις ἡ ὄργάνωση ἀνήκει στὸν ἀνθρώπον.

Τὸν παράγοντα αὐτὸν τὸν ἔχουμε ἀλλοίμονο ξεχάσει! Καὶ ἡ λησμοσύνη ἔφθασε ὡς τὴν ἐπαλήθευση τῆς φορικτῆς προφητείας τοῦ Νίτσε πὸν ἔλεγε τὸ 1884 πὸς «ὁ πολιτισμὸς εἶναι μονάχα μιὰ λεπτὴ μεμβράνη βαλμένη πάνω σὲ ἓνα χάος πὸν φλέγεται. Ὁ βάρβαρος θὰ ἐκδηλωθεῖ μέσα στὸν καθένα μας σὲ λίγο, ὅπως και τὸ ἀγρίμι».

Ὁ πολιτισμὸς εἶναι τὸ ἔργον τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ δὲν ἔχουμε τίποτ' ἄλλον γιὰ καύχημα στὸ σύγχρονον πολιτισμὸ μας παρὰ ὅ,τι εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἔργον τοῦ πραγματικοῦ ἀνθρώπου.

Ἐνας σημερινὸς Ρωσογάλλος συγγραφέας, ὁ Gabriel Matzneff, θυμήθηκε πρὶν λίγο μαζί μὲ τὴν προφητεία τοῦ Νίτσε πὸς ἐφέτος εἶναι μιὰ διπλὴ ἐπέτειος, δύο ἀνθρώπων πὸν ἐνσάρκωναν πρὶν λίγο ἀκόμα τὴν ἀνθρώπινη ἠθικὴ και πὸν πέφτουν σιγὰ - σιγὰ στὴν ξεχασιά. Ἐπ' τὴ μιὰ μεριὰ τὰ διακοσάχρονα τοῦ θανάτου τοῦ Ρουσσὸ πὸν μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ ἀναφέρω πρῶτύτερα και γιὰ τὸν

ὁποῖο ὁ Σοπενάουερ, πού δὲν τὸν συμπαθοῦσε καθόλου, ἔγραφε ὅτι εἶναι ὁ μεγαλύτερος σύγχρονος δάσκαλος τῆς ἠθικῆς, ἐνῶ ὁ Νίτσε ἀπὸ ἄλλη σκοπιὰ τὸν περιγελοῦσε σὰν «μὴ ἀποβολὴ στρατοπεδευμένη στὰ κράσπεδα τῆς καινούργιας ἐποχῆς». Πάντα ἀμφιβαλλόμενοι εἶναι οἱ μεγάλοι. Στὸν *Matzneff* ἀπάντησε αὐστηρὰ ὁ *Aimé Michel*. Ἄς θυμηθοῦμε τί σήμερα καὶ ἀπὸ αἰῶνες, ἄλλωστε, λέγεται γιὰ τὸ μῦθο «Σωκράτης». Ἄπ' τὴν ἄλλη μεριά ἐφέτος λέει ὁ *Matzneff* εἶναι καὶ τὰ ἑκατοπενηντάρχρονα τῆς γεννήσεως τοῦ *Τολστοῦ* πού ἡ ἀπήχηση τοῦ κηρύγματός του ἐπιζεῖ ἔστω καὶ χαλαρῇ σὰν εἶδωλο τῆς σπηλιᾶς τοῦ μύθου τοῦ Πλάτωνος.

Καὶ ἄς προστεθῇ ἀκόμα πὼς φέτος εἶναι καὶ τὰ διακοσιόχρονα ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ *Βολταίρου*, πού αὐτὸς ἀντέχει ὡς σήμερα περισσότερο στὴν ξεχασιά. Ἄπὸ τότε πού ὁ *Ηγγο* πρὶν ἑκατὸ χρόνια τὸν παρέβαλε μὲ τὸ *Χριστό* καὶ ὁ *Paul Valery* μὲ τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση, πρὶν πενήντα χρόνια.

Μὰ ἐκεῖ πού περισσότερο καὶ ἀπὸ τὰ δύο παραδείγματα πού εἶδαμε, ἡ ξεχασιά ἀπλόθηκε στὴν ἀλήθεια γιὰ νὰ φωνηθῶσι τὸν πεπονημένο ἐκμεταλλεύσιμο μῦθο, εἶναι σ' ὅ,τι ἀναφέρεται στὸν *Κάρολο Μάρξ*.

Ἡ πολιτικὴ καρποφορία τοῦ Κομμουνιστικοῦ *Μανιφέστου* — ὁ ὅρος ἀναφέρθηκε ἀπὸ μένα πρῶτα στὴν «Κοινωνιολογία» μου, — μὲ τὶς ἐφαρμογὰς τῆς ὀνομασθείσης «διαλεκτικῆς τῆς πράξεως» ἔκαμε τοὺς συγχρόνους ἀνθρώπους θύματα τῶν ἀνεδαφικῶν συνθημάτων, πού σὲ ἀναγκάζουν νὰ θυμηθεῖς τὴν προφητεία τοῦ *Νίτσε*, νὰ ξεχάσεις πὼς ὁ *Μάρξ* εἶναι ὅπως λέγει ἐπιγραμματικὰ ὁ στοχαστικὸς *Erich Fromm* μακρὸν καὶ ἀπὸ τὸν ἀστικὸν ματεριαλισμὸν καὶ ἀπὸ τὸν Ἑγγελιανὸν ἰδεαλισμὸν, πρᾶγμα πού τοῦ ἐπιτρέπει νὰ ὑποστηρίξει ὅτι ἡ φιλοσοφία του δὲν εἶναι οὔτε ἰδεαλισμὸς, οὔτε ματεριαλισμὸς, μὰ μὴ σύνθεση ἀνθρωπισμοῦ καὶ νατουραλισμοῦ, δηλαδή, ἄς προσθέσω ἐγώ, καταξίωση τοῦ ἀνθρώπου καὶ στοργὴ γιὰ τὴ φύση. Ἡ διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος, ἔλεγα πρὶν τέσσαρα χρόνια ἀπὸ τὸ ἴδιο αὐτὸ βῆμα, μιλῶντας γιὰ τὸ *Θωμᾶ* τὸν Ἀκινάτη, «περνᾶ, μὲ ἀλληλοδιάδοχος φυσικὰ συνθέσεις ἀπὸ τὸν *Καρτέσιο* καὶ τὸν *Πασκάλ* καὶ καταλήγει στὴ γερμανικὴ ἰδεοκρατία, τὸ *Σπινόζα*, τὸ *Λαίμπνιτς*, τὸν *Κάντ* καὶ τὸν Ἑγγελο, καί, μὴν ἐκπλήττεσθε καὶ σ' αὐτὸν τὸν *Μάρξ*, στὰ πρῶτα του τοῦλάχιστον κείμενα». Πραγματικὰ ἀκολουθῶντας τὴν διδασκαλία τοῦ *Ricardo* ἐξεγείρεται ὁ *Μάρξ* ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ δομὴ τῆς ἐποχῆς του, τόσο διαφορετικὴ ὅμως ἀπὸ τὴ σημερινὴ καὶ χωρὶς νὰ ἔξαρκᾶ τὰ πάντα ἀπὸ τὴν οἰκονομία, πρᾶγμα πού εἶναι χαρακτηριστικὸ τοῦ ἀστικοῦ ματεριαλισμοῦ, δημιουργεῖ μέσα του τὴν ἐνόραση τοῦ μέλλοντος πού δὲν μπορεῖ ὅμως οὔτε ὁ ἴδιος νὰ κατασκευάσει ἐντελῶς καὶ ἔμεινε ἔτσι προνόμιον τῶν κατασκευαστῶν τοῦ μύθου καὶ ἰδίως τοῦ μεγαλυφρέστερου ἀπὸ αὐτούς, τοῦ *Βλαδμήρου Οὐλιάνωφ Λένιν*. Ἐτσι ὅμως ἡ ἀρχικὴ ἐνόραση τοῦ *Μάρξ*, μὲ τὴ βοήθεια

καὶ τῶν ριζικῶν μεταβολῶν, τὶς ὁποῖες εἶδαμε νὰ περιγράφει ἀπὸ ἄλλη σκοπιὰ ὁ Rougemont, μὰ καὶ τῆς δίψας καὶ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἐφαρμογῆς τῆς βαθειᾶς «ἀλλαγῆς τῆς κοινωνίας», πὺν ἔζησε καὶ ζῆ ἀκόμα, μὲ διάφορες μορφές ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος ἐκάναμε τὸ πᾶν γιὰ νὰ ἀληθῆψει ἢ προφητεία τοῦ Νίτσε. Καὶ ἀπὸ τοὺς φωτισμένους κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον δεσποτισμοὺς τοῦ παρελθόντος, τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Δευτέρου τῆς Πρωσίας καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Πρώτου τῆς Ρωσίας, ὡς τὸν Χίτλερ καὶ τὸν Στάλιν, ὁ πολιτισμὸς ἀποσυντέθηκε γιὰτὶ δὲν εἶναι πιά ὁ ἄνθρωπος πὺν δημιουργεῖ τῆ ζωῆ ἀλλὰ ὁ μῦθος πὺν θεοποιεῖ τῆ βαρρότητα.

Ὁ Denis de Rougemont δὲν ἤμπορεῖ νὰ κατηγορηθῆ ὅτι γλυστρᾷ καὶ αὐτὸς στὸν κατήφορο. Πιστὸς πάντοτε εἰς τὴν ἔννοια τῆς προσωπικότητος πὺν ἐστήριξε σὲ ὄλους μας, τὴν διδασκαλία τοῦ περσοναλισμοῦ, τῆς κινήσεως τοῦ Emmanuel Mounier καὶ τοῦ Esprit, ὅπου καὶ οἱ δύο μας συνεργασθήκαμε, μὰ καὶ πιστὸς στὸ ἰδανικὸ τῆς ὁμοσπονδιακά, ἔστω καὶ μόνον ἀπὸ πολιτιστικὴ ἄποψη ἐνωμένης Εὐρώπης — μολοντί μὲ τὶς ἀνατολικές θρησκείες καὶ τὸ χριστιανισμὸ τὰ πλαίσια μποροῦν πολιτιστικὰ καὶ ἠθικὰ ὅμως φεῦ μόνον, νὰ ξαπλωθοῦν — καταλήγει σὲ μιὰ λύση πὺν εἶναι ὠραία γιὰ ἓναν Ἑλβετό, μὰ δυσκολότατη γιὰ ἓναν ἄλλο Εὐρωπαῖο μὲ τὶς καταβολές, τὸ παρελθὸν καὶ τὰ ψυχολογικὰ συμπλέγματα τῆς ἱστορίας του. Καὶ ὄχι μόνον τῆς ἱστορίας του μὰ καὶ τῆς σημερινῆς στιγμῆς, ὅπως συμβαίνει π.χ. μὲ τοὺς Ἕλληνες πὺν δὲν μποροῦν νὰ συλλάβουν τὴ λύση τῆς περιφερειακῆς ὀργανώσεως σὲ ὑπερεθνικὸ πλαίσιο, ὅταν ἔχουν τὴν πείρα τῶν ἀθλιότητων τῶν γειτόνων μας στὴν Κύπρο καὶ στὸ Αἶγαῖο. Καὶ ἄς ἰσχυρίζεται ὁ Karl Popper τὸ 1957 ὅτι *history has no meaning!*

Ὁ De Rougemont τονίζοντας ὅτι τὸ μέλλον εἶναι δική μας ὑπόθεση, ὀραματίζεται, καὶ τὴν ὀραματίζεται πραγματικὰ μὲ ἐντελέχεια καὶ σοβαρότητα, μιὰ κοινωνικὴ συγκρότηση πὺν νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν κρατο-εθνικισμὸ (*Stato-Nationalisme* εἶναι ὁ ὅρος του) καὶ ἀπὸ τὶς «φρικαλέες ἀπλουστεύσεις τοῦ Jacob Burckhard πὺν ἐμφανίζονται σήμερον ὄχι μόνον ὅπως λέει ὁ Rougemont μὲ τὶς δικτατορίες τῶν μεγαλοπρεπῶν στολῶν ἢ καὶ τὶς ὁμοιομορφίες καὶ τὶς «ἐντροπίες», γιὰ νὰ χρησιμοποήσω ἓναν ὄρο τῆς θερμοδυναμικῆς πὺν ἐπισημαίνει καὶ ἐπισημοποιεῖ τὴ παρακμὴ τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἠθικῆς, ἐν ὀνόματι τῆς δυνάμεως ἐνὸς κόμματος, μὰ καὶ ἀκόμα, σὲ μορφές ἐλεύθερων καθεστώτων, πὺν αὐτοδιαλύονται ἀπὸ ἀντίστροφη λειτουργία μιᾶς ἄλλης ἐντροπίας, ὁ Rougemont λοιπὸν ὀραματίζεται τὴν περιφερειακὴ ὀργάνωση ἢ γιὰ νὰ χαρακτηρίσουμε καλύτερα τὴν «κοινοτικὴ» αὐτοδιοίκηση καὶ αὐτοδιαχείριση — δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ γλυτώσεις ἀπὸ τοὺς ὄρους τῆς μόδας — μὲ βάση τὴ διδασκαλία τοῦ Rousseau, πὺν μόνον αὐτὴ

μπορεί να χαλιναγωγήσει τις ακρότητες και τῆς τεχνολογίας και τοῦ ματεριαλισμοῦ και μπορεῖ να οδηγήσει ἴσως ἀπὸ τὸν μετακαπιταλισμὸ εἰς τὸν προσοσιαλισμὸ και εἰδικώτερα ἀπὸ τὴν περιφερειακὴ συγκρότηση εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴ Ὁμοσπονδίαση.

Ἐπιπλέον, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐπιχειρήσεως τῆς καταπληκτικῆς βιβλιοθήκης τοῦ συναδέλφου μας. Δὲν μπορῶ νὰ βεβαιώσω ὅτι δέχομαι τὴν λύσειν του. Γιατὶ φοβοῦμαι ὅτι δὲν εἶναι ἀποτελεσματικὴ. Οὐτε ὅμως μπορῶ νὰ διανοηθῶ τί εἶναι ἀποτελεσματικὸ γιὰ νὰ σταματήσει ὁ φρενήρης κατήφορος πρὸς τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀποσύνθεσιν τοῦ πολιτισμοῦ μας. Ὅσο δὲν κραταιώνεται στὴν κοινωνικὴ συνείδησιν ἡ ἀξία («καθ' ἑαυτὴν») τοῦ ἀνθρώπου.

Εἰδικώτερα, ὅμως, γιὰ τὴν Εὐρώπην δὲν κρύβω ὅτι βρίσκω σωστὴ τὴν ἄποψιν τοῦ Rougemont ὅτι ἡ Ὁμοσπονδίαση εἶναι ἀπαραίτητο βῆμα γιὰ τὴν λύσειν. Μὰ ὅταν λέω Ὁμοσπονδίαση ἐννοῶ πρὸ παντὸς τὴν πολιτικὴ Ὁμοσπονδίαση, ὅπως τὸ ἐννοοῦσα και ὅταν μίλαγα στὴν καταστατικὴ σύνοδον τῆς Συμβουλευτικῆς Συνελεύσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης, τὸ 1949. Χωρὶς τὴν πολιτικὴ Ὁμοσπονδίαση κάθε ἄλλη Ὁμοσπονδία κινδυνεύει νὰ καταλήξει ἢ σὲ μιὰ ἀπλή τελωνειακὴ ἔνωση ἢ στὴν ὀλοκληρωτικὴ κυριαρχία τῶν λεγόμενων πολυεθνικῶν ἐταιρειῶν πού, ἄλλωστε, και αὐτὲς εἶναι μικρὲς Ὁμοσπονδίες, ὄχι ὅμως τῶν λαῶν, μὰ τῶν οικονομικῶν ὀργανισμῶν τῶν διαφόρων χωρῶν, μὲ ματεριαλιστικὴ και ὄχι ἐθνικὴ ἢ ὑπερεθνικὴ βάση.

Ἄς μὴ φοβόμαστε τὴν λέξειν. Κραυγάζομεν ὅλοι περὶ ἀποικιοκρατίας, και παραβλέπομε πὼς ἐφόσον ὑπάρχουν — και θὰ ὑπάρχουν — πλούσιες και πτωχὲς χῶρες και σφριγηλοὶ και ἄστονοι ἰμπεριαλισμοί, θὰ ὑπάρχει και κάποιον μορφήν ἀποικιοκρατίας τῶν μὲν στοὺς δέ. Μὰ και ἡ πολιτικὴ και ἡ οικονομικὴ ἀποικιοκρατία μπαίνει πια σὲ δεύτηρη μοίρα. Τὴν κυριαρχία τὴν ἔχει ἡ ἰδεολογικὴ ἀποικιοκρατία, μὲ τὴν διάφορον μορφήν της. Γι' αὐτὸ θὰ τελειώσω ἐπαναλαμβάνοντας μιὰ φράσιν πὺν εἶπα πρότερον και μέσα σὲ ἀτμόσφαιρα εὐνότητων μὰ και συγκρατημένα ἐτερόκλητη, σὺν τῷ Συνέδριον τῶν Γιουγκοσλαβικῶν Ἀκαδημιῶν τοῦ Ζάγκρεμπ, γιὰ τὸν δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον, ὅπου ἀντιπροσώπευσα τὴν Ἀκαδημία μας. «Δὲν φθάνει, εἶπα, νὰ πάψομε νὰ εἶμαστε ἐθνικὲς ἢ πολιτικὲς ἀποικίες, οὐτε οικονομικὲς, ὅπως διακηρύσσεται ὅτι κινδυνεύομε νὰ γίνομε. Πρέπει νὰ ἀποτινάξομε τὸν ἰδεολογικὸν ἀποικισμὸν πὺν μᾶς κατευθύνει». Γιὰ νὰ ξαναρχίσει νὰ ζεῖ ὁ πολιτισμὸς μας. Και αὐτὸ εἶναι ὅπως σωστὰ λέει ὁ Denis De Rougemont, «δικὴ μας δουλειά». Και ὄχι, ὡς προσθέσω ἐγὼ, δουλειὰ τῶν ἀλλότριων μύθων κάθε λογῆς, εἴτε πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἀνεδαφικὴν νοσταλγία τῶν ἀνεπίστρεπτων περασμένων, εἴτε θητεύουν στὸν καθυστερημένον φανατισμὸν τοῦ ἀπρα-

γματοποιήτου ιδανικοῦ τοῦ μέλλοντος, τῆς βαθειᾶ ἀλλαγῆς — ἰδίως μάλιστα στήν δεύτερη αὐτῆ περίπτωση — μύθων πού εἰς πείσμα τῆς ἐξυπνάδας καί τοῦ πνευματικοῦ μας πολιτισμοῦ μᾶς οἰστροηλατοῦν καί μᾶς κουμαντάρουν καί στήν ἴδια τήν Εὐρώπη. . . .

Ἐπισημαστέον ὅτι ὁ Ἀκαδημαϊκός κ. **Νικ. Κ. Λοῦρος**, λαβὼν τὸν λόγον λέγει :

Φοβοῦμαι ὅτι θὰ θεωρηθῆ ὅτι τελευταῖα κἄνω κατάχρηση τοῦ βήματος. Ὁμως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴν ἀναμειχθῶ στὴ συζήτηση, ἀφοῦ στήν ὥραία ὀμιλία του ὁ κ. Κασιμάτης ἀναφέρθηκε σὲ κοινωνικομαγειντικά θέματα. Ἡ ἐκστρατεία γιὰ τὴν ἀναστολή τῆς τεκνογονίας πρέπει νὰ ὁμολογηθῆ ὅτι δὲν ἔμεινε ἐντελῶς ἀκαρπῆ. Ὁπου κατόρθωσε νὰ ἐφαρμοστῆ συστηματικά, ὅπως στοὺς λευκοὺς τῆς Ἀμερικῆς, πέτυχε ἀπόλυτα. Ἄν οἱ μαῦροι δὲν ἀκολούθησαν τὶς ὁδηγίες, τοῦτο ὀφείλεται στήν κοινωνική τους καθυστέρηση. Πρὸ χρόνων στὶς Ἰνδίες μὲ τὴν τρομερῶτερη ἀναπαραγωγή εἶχαν κυκλοφορήσει δισεκατομμύρια περιδέραια ὅπου διάφορα χρώματα ὁδηγοῦσαν τὸν ἀγράμματο πληθυσμὸ στὶς γόνιμες καὶ μὴ γόνιμες ἡμέρες. Ἡ στάθμη ὅμως τοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας δὲν ἐχρησιμοποίησε τὰ περιδέραια πὸν παρέμειναν παιγνίδια τῶν παιδιῶν.

Ὁ περιορισμὸς ὅμως τοῦ ὑπερπληθυσμοῦ δὲν συντελεῖται μόνον μὲ τὴν ἀναστολή τῆς ἀναπαραγωγῆς, σημαντικὸς παράγον εἶναι καὶ ἡ μακροζωία, πὸν μὲ κάθε τρόπο ἐπιδιώκεται ἀπὸ τὴν ἰατρικὴ ἐπιστήμη. Ἀποτελεῖ λοιπὸν ἀντινομία νὰ θέλουμε νὰ ἀναστείλουμε τὸν ὑπερπληθυσμὸ μόνον μὲ τὴν ἀναστολή τῶν γεννήσεων. Ἐνῶ συγχρόνως καλλιεργοῦμε κοινωνίες γερόντων. Οἱ δυσκολίες λοιπὸν τῆς ἀντιμετωπίσεως τοῦ προβλήματος εἶναι τεράστιες, ἂν συνειδητοποιήσουμε ὅτι ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη δὲν θὰ παύσῃ τὴν μακροζωία καὶ ἔτσι νὰ προάγῃ ὀλοένα περισσότερο τὸ σκέλος αὐτὸ τῆς παγκόσμιας δημογραφίας.

Ἐπισημαστέον ὅτι ὁ Ἀκαδημαϊκός κ. **Παν. Ζέπος**, λαβὼν τὸν λόγον

ἐπενθυμίζει τὴν πρόσφατον ἰδρυσιν τοῦ Ἑδρωπαϊκοῦ Πολιτιστικοῦ Κέντρου Δελφῶν, τοῦ ὁποῖου σκοπὸς εἶναι ἡ προαγωγή τῆς ἰδέας τῆς ἐνότητος τῶν ἐυρωπαϊκῶν λαῶν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν μορφωτικῶν σχέσεων καὶ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης.